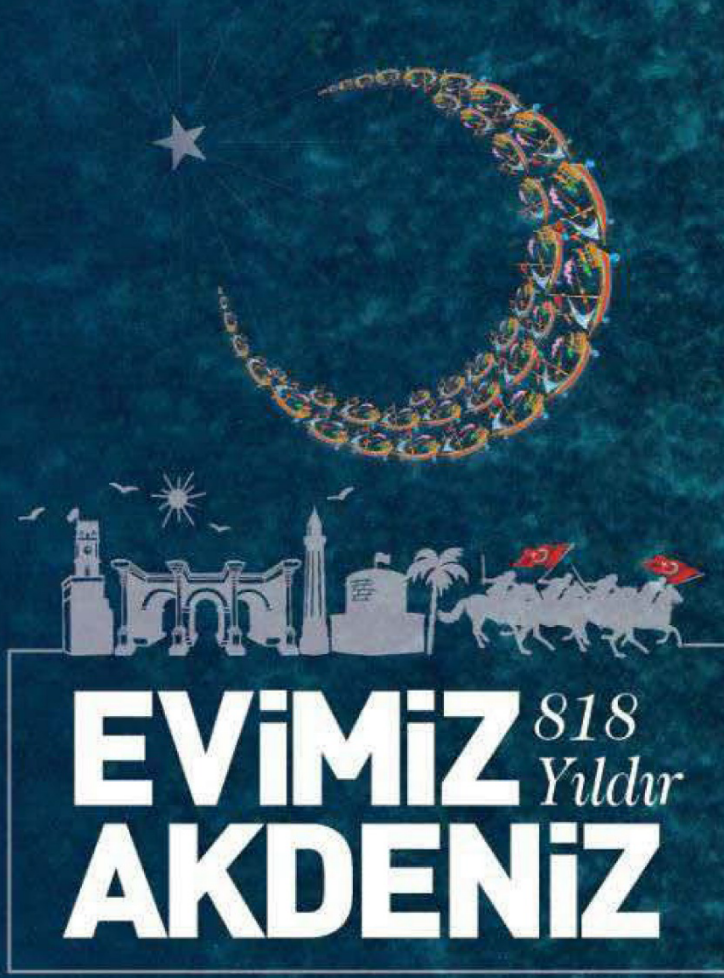

EVİMİZ ⁸¹⁸ Yıldır AKDENİZ

Antalya'nın fethini kutluyoruz.

**ULUSLARARASI ANTALYA
FETİH SEMPOZYUMU**

5 Mart 2025 | antalya1207.com

Antalya'nın Fethi

ANTALYA
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ

2.Oturum | 14.25-15.40
Bumin Kağan Salonu

Oturum Başkanı: Prof.Dr. Salih TUNÇ
Millî Mücadele ve Atatürk Dönemi Antalya'sı

Doç.Dr. Hacer GÖL
İtalyanların Antalya'yı Yumuşak İşgal Politikası

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet GÜÇLÜ:
Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Belkis (Aspendos) Antik Şehrini Ziyareti (9 Mart 1930)

Dr. Suat AKGÖL
Elmalı Türk Ocağı

Doç.Dr. Ahmet ÇELİK
Vefatının 87. Yılında Antalya'daki Üniversite Öğrencilerinin Atatürk'e ve İnkılaplarına Bakışı

2.Oturum | 14.25-15.40
Kaşgarlı Mahmut Salonu

Oturum Başkanı: Doç.Dr. Aydın YILGİT
Cumhuriyet Dönemi Antalya'sı

Doç.Dr. Nilgün Nurhan KARA
Atatürk Döneminde Antalya Milletvekili Nazifi Şerif Nabel'in Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri

Doç.Dr. Türkan BAŞYILGİT, Elif UĞUR
Antalya Milletvekili Ahmet Tokuş Bey'in Demokrat Parti Döneminde TBMM'deki Çalışmaları

Doç.Dr. Aydın YILGİT, Melisa YILGİT
Bir Yangının Düşündürdükleri: 1933 Cevizli Yangını ve Köyün Yeniden İmanı

Dr. Koray ERGİN
1950'ler Türkiye'sinde Sağlık Politikaları: Antalya İli Örneği

ARA | 15.40-15.50

3.Oturum | 15.50-16.50
Bumin Kağan Salonu

Oturum Başkanı: Prof.Dr. Celâl ERDÖNMEZ
Antalya'da Selçuklu ve Osmanlı Mirasının İzleri

Prof.Dr. Mehmet Ali HACIGÖKMEN
Kırkgöz Hanın Kitabesi Üzerine Bir Değerlendirme

Prof.Dr. Hasan BABACAN,
Prof.Dr. B. Ayça POLAT BECKS,
Prof.Dr. Reyhan ŞAHİN ALLAHVERDİ
Korkuteli Karataş Köyü Camii Hazinesinden Osmanlıca Kitabeli Mezarı Taşları

Dr. Necmi ATİK:
Antalya Muratpaşa Camii'nin İnşa ve Tamir Kitabeleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Doç.Dr. Lokman TAY:
Antalya Takkacı Camisi'nin Tarihlendirilmesi Üzerine Düşünceler

3.Oturum | 15.50-16.50
Kaşgarlı Mahmut Salonu

Oturum Başkanı:
Doç.Dr. Kemal DEMİR
Antalya Üzerine Gözlemler

Öğr. Gör. Tolgahan ERGÜN
19. Yüzyılda Antalya'nın Temsili:
E. Sperling ve A. Kinglake'in Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Analizi

Selin ŞAHİN, Şeyda GÜVENÇ DURAN
Antalya İdari Merkezinin Son Yüzyıldaki Mekânsal Değişimi

Dr. Öğr. Üyesi Tülay GENCER
Fahri Rıfkı Atay'ın Kaleminden Antalya

Dr. Arş. Gör. Merve Suzan İLİK BİLEN
Antalya Kırsalında Yaşam ve Gündelik Hayat: Değişen ve Değişmeyen Yönleriyle Köylülük

Sempozyum Sonu

Antalya Muratpaşa Camii'nin İnşa ve Tamir Kitabeleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Necmi ATİK*

Özet

Antalya'nın, Osmanlı Devleti dönemi yapılarından biri olan Muratpaşa Camii, giriş kapısı üzerindeki inşâ kitabesine göre 978/1570-71 tarihinde inşa edilmiştir. Kalenin dışında kesme taş malzemeye XVII. yüzyıl Osmanlı mimari üslubuyla yapılan cami 19x18 m. ebatlarındadır. Cami, genel hatlarıyla bir ana kubbe, giriş revaklar üzeri üç kubbe, bir minareden müteşekkildir. Antalya Muratpaşa semtine de ismini veren Muratpaşa Camii, vakfedeni ve banisine izafeten resmi ve gayr-i resmi belgelerde yüzyıllardır Kuyucu Murat Paşa Camii olarak işlem görmekte ve kaydedilmektedir. Son dönem araştırmacıların Kuyucu Murat Paşa'nın hayatını ve aldığı görevlerini göz önüne alarak yaptıkları çalışmalarda Muratpaşa Camii, Karaman Beylerbeyi Murad Paşa'ya da izafe edilmeye başlanılmıştır. Yeterli ve tatmin edici belge ve kaynaklara ulaşamadığı için Muratpaşa Camii'nin kim tarafından yaptırıldığı konusu ise hâlen muammadır. Caminin, Antalya Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 1981 yılına kadar "Kuyucu Murat Paşa Camii" diye asılı olan kitabesi, 1981 yılının sonbaharında "Karaman Beyi Murat Paşa Camii" olarak değiştirilmiştir.

Çalışmamızda, Muratpaşa Camisi'nin banisinin ve vakfedeninin Kuyucu Murat Paşa mı veya Karaman Beylerbeyi Murat Paşa mı olduğu konusu yeni belgeler çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Antalya Kitabeleri, Antalya Osmanlı Dönemi Camileri, Antalya Muratpaşa Camii, Sadrazam Kuyucu Murat Paşa, Karaman Beylerbeyi Murat Paşa.

Giriş

Bir vakıf medeniyeti olan Osmanlı Devleti, 1299 yılındaki kuruluşundan 1922 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne dönüşümüne kadar ki 622 yıllık ömrü içerisinde, idaresi altında bulunan Mısır'dan Hicaz'a, Suriye'den, Kırım'a, Saray Bosna'dan Girit'e kadar her yerde derin izler bırakmıştır. Padişahlar, sultanlar, şehzadeler, beyler, paşalar, ağalar, varlık sahibi insanlar tarafından bırakılan bu izlerden birisi de Teke ilinde 978/1570 yılında Karaman Beylerbeyi Murad Paşa bin Abdüsselam tarafından yapılan Murad Paşa Camii'dir.

Antalya'nın Kaleiçi'nden ibaret olduğu dönemlerde Evliya Çelebi'nin *Seyahatnamesi*'nde "büyük bir şehrin içinde olması gereken lakin taşrada varoş kenarında kalmış garip bir camidir"

ifadelerini kullandığı Muratpaşa Camii, günümüzde Antalya'nın merkezinde, Kızılsaray Mahallesi Milli Egemenlik Caddesi'nin başlangıcında yer almaktadır.¹

1. Antalya Murat Paşa Camii'nin Bânisi ve Vakfedeni Murad Paşa bin Abdüsselam

Murat Paşa'nın doğum tarihi, doğum yeri ve eğitimi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamamaktayız. Antalya Muratpaşa Camii Vakfiye Senedi'ndeki kayıttan babasının adının Abdüsselam olduğunu tespit ettiğimiz Murat Paşa'yı, Osmanlı arşivlerinde ilk olarak H.970/M.1563 yılında Teke ili beyi olarak görmekteyiz.² Murat Paşa, Safer 972/Eylül-Ekim 1564 ve Şubat 1565 tarihlerinde Trablus sancağına tayin oldu.³ Mühimme defterlerinde Murat Paşa'nın Şevval-Zilkâde 973/Mayıs 1566 tarihlerinde tekrar Teke beyi olduğu kaydı bulunmaktadır.⁴ 7 Muharrem 974/25 Temmuz 1566 tarihinde Karaman Beylerbeyliği'ne atandı.⁵ Karaman Beylerbeyi iken Yemen'deki kargaşayı bastırmakla görevlendirilen Şam Beylerbeyi Vezir Mustafa Paşa'nın yerine 28 Cemaziyeahir 975/30 Aralık 1567 tarihinde Şam muhafazasına tayin olundu.⁶ Bu dönemde Karaman Beyberbeyliği görevine 13 Cemaziyelevvel 976/3 Kasım 1568 tarihine kadar muvakkaten İçel beyi görevlendirildi.⁷

Şam muhafızı görevini sürdürmekte iken Murad Paşa'ya 23 Cemaziyelevvel 976/13 Kasım 1568 tarihinde Şam Beylerbeyliği verildi.⁸ Şam Beylerbeyliği görevinde hacıların ihtiyaçlarını tedarik edip durumları hakkında merkeze bilgi ulaştırmaya devam etti.⁹ 7 Rebiülevvel 977/20 Ağustos 1569 tarihinde Murad Paşa Bağdat Beylerbeyi oldu.¹⁰ Üç yıla yakın Bağdat Beylerbeyliği'nde başarılı hizmetlerde bulunan Murad Paşa, 10 Safer 980/22 Haziran 1572 tarihinde, Erzurum Beylerbeyi Ali Paşa'nın vefatı üzerine Erzurum Beylerbeyliğine tayin edildi ve Bağdat muhafazasında muktedir bir adam bırakıp hemen Erzurum'a hareket etmesi emredildi.¹¹ Murad Paşa, vefat eden Erzurum Beylerbeyi Ali Paşa'nın, Tokat da yaptırmakta olduğu cami ve köprü inşaatları ile de ilgilendi.¹² Erzurum Beylerbeyliği vazifesini bir buçuk yıl sürdüren Murad Paşa 3 Ramazan 981/27 Aralık 1573 tarihinde Karaman Beylerbeyliği ile

¹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, 462/319100, vr. 60.

² BOA, Rûznâmçe:17/568.

³ MHM.d 6, hk. 168, 767.

⁴ MHM.d 5, hk. 1641, 1672.

⁵ MAD.d 563, s. 128; KK.d 220, s. 173.

⁶ MHM.d 7. hk., 593

⁷ MHM.d 7. hk., 592; MHM.d 7. hk 2445.

⁸ MHM.d 7, hk. 2267; MAD.d 563, s. 161.

⁹ MHM.d 7. hk. 1765.

¹⁰ MHM.d 12, hk. 2, 3; MAD.d 563, s. 104.

¹¹ MHM.d 19, hk. 296; MHM.d 19, hk. 301.

¹² MHM.d 19, hk. 379.

görevlendirildi.¹³ Karaman'a yola çıkan Murad Paşa yolculuk esnasında vefat etti ve Şam'da ki hayratından olan caminin yanındaki türbesine defnedildi.¹⁴ Murad Paşa'nın hanımı dışında varisi olmadığından terekesi İstanbul'a hazineye gönderildi.¹⁵

Murad Paşa'nın hayrat sahibi bir kişi olduğu ve görev aldığı Teke, Şam ve Erzurum gibi yerlerde vakıflar kurduğu ve bu vakıflar vasıtası ile muhtelif imar faaliyetlerinde bulunduğu arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Antalya'da kurduğu vakfın adını taşıyan Murad Paşa Camii adında bir cami ve bir imarethanesi bulunmaktadır.¹⁶ Erzurum'da bir cami ve hamam yaptırmış, bu yapıların sularını getirmiş, suyun artanını beylerbeylerinin evlerine ve bazı çeşmelere verilmesini vasiyet etmiştir.¹⁷

2. Antalya Muratpaşa Camii'nin İnşa ve Tamir Kitabeleri

Antalya Muratpaşa Camii'nin inşâ kitabesi hâlen caminin giriş kapısı üzerinde bulunmaktadır. Kitabe, 99x46 cm ebatlarında bir mermere Türkçe manzum üç satır ve altı mısra halinde celi sülüs nevinde hakedilmiştir. Kitabe şöyledir:

Ola dâim Murad Paşa'nın	اوله دایم مراد پاشانک
Rahmet-i Hakk revânına vâsıl	رحمت حق روانه واصل
Yaptı bu câmii murâd edinüp	یابدی بو جامعی مراد ادینوب
Kıldı ukbâ sevâbına hâsıl	قلدی عقبا ثوابنی حاصل
Ede hayrâtını Hudâ makbul	ایده خیراتنی خدا مقبول
Adn-i cennet ola ona menzil	جنت عدن اوله اکا منزل
Târîhahu sene 978 (1570)	تاریخه سنه ۹۷۸

Muratpaşa Camisi'nin kitabesini okuyup ilk defa kaydeden Evliya Çelebi'dir. Evliya Çelebi Antalya'daki izlenimlerini ifade ettiği *Seyahatname* adlı eserinde konu ile alakalı şunları belirtmektedir: "... Bu şehrun enderûn-i bîrununda cümle (...) ¹⁸ mihrabtır on biri cum'adır. Cümleden latîf ve benâ-yı nazîf câmi-'i rûşen ve bir vâsi' haremlî ve mihrab önü bâğ-ı İrem'li ve haremînin cânib-i erba'ası medrese ve hücreli asâirleri nîl-gûn kurşun örtülü kubbe-i âlileri ile âreste ve bir minâre-i mevzûn ile pîrâste fâtih-i bi-celâli Kuyucu Murad Paşa Cami'i ber havâdar-ı dâru'l-karar câmi-'i dil-küşâdır. Ve kible kapusu üzere târîhi budur: Ola dâim Murad

¹³ MHM.d 25, hk. 142.

¹⁴ MHM.d 25, hk. 858.

¹⁵ MHM.d 24, hk. 14.

¹⁶ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 1585 Nolu Defter, s. 4.

¹⁷ KK.d 229, s. 40.

¹⁸ Herhangi bir ifadenin yazılmadığı bir boşluk bulunmaktadır.

Paşa'nın/Rahmet-i Hakk revânına vâsıl/Yapdı bu câmi'i murâd edinüp/Kıldı ukbâ sevâbını hâsıl/İde hayrâtını makbul/Adn-i cennet ola ona menzil/sene 978. Ber şehr-i azîm olacak câmi'dir lakin taşrada varoş kenarında kalmış bir câmi-'i gariptir..."¹⁹

Muratpaşa Camii'nin inşasından yüz yıl sonra 1671-72 yıllarında Antalya'ya gelen Evliya Çelebi'nin, caminin kitabesini okuyup bânisini celâli fatihi Kuyucu Murad Paşa olarak ifade etmesi galat-ı meşhur hâline gelmiştir. Evliya Çelebi'den günümüze resmi ve gayr-i resmi kayıt ve belgelerde cami, Kuyucu Murad Paşa Camii ve vakfı olarak kaydedilmiş ve cami hakkında inceleme ve araştırma yapanlar tarafından Kuyucu Murad Paşa Camii olarak ifade edilmiştir.

Süleyman Fikri Erten, Antalya Muratpaşa Camii hakkında yazılar kaleme almış ve Arapça olarak yazılan Muratpaşa vakfiyesinin önemli gördüğü kısımları Türkçe'ye tercüme etmiştir. Erten Muratpaşa Camii hakkında şu ifadelere yer vermiştir: "Antalya'da en güzel camilerden olup kapısı üstünde âtîdeki kitâbe mevcuttur: Ola dâim Murad Paşa'nın/Rahmet-i Hakk revânına vâsıl/Yaptı bu câmi'i murad edinüp/Kıldı ukbâ sevâbını hâsıl/İde hayratı Hudâ makbul/Habîb ona menzil. Kitabenin altındaki tarihten anlaşıldığına göre bu câmi 978'de Murad Paşa tarafından bina edilmiştir. Vakıfnâmesinde "Murad Paşa bin Abdüsselâm" yazıyor."²⁰ Erten, kitabenin son mısraının bir kısmını okuyamamış, "cennet" kelimesini de "habib" olarak kaydetmiştir.

Kaleiçi Akmed Kütüphanesi'ne, Süleyman Fikri Erten'in ailesi tarafından bağışlandığı ibareleri yer alan *Antalya Livası Tarihi* adlı eserinin kapak arkasına Erten kendi el yazısı ile Antalya Murat Paşa Camii'nin 1320/1902 tarihinde yapılan tamiriyle alakalı tamir kitabesini de kaydetmiştir. İlk defa yayınladığımız tamir kitabesinin hakedilmiş hâlinin nerede olduğu ile alakalı herhangi bir arşiv veya belgeye ulaşılamamıştır. Söz konusu on beyitlik tamir kitabesi şöyledir:

Murad Paşa Cami-'i şerifinin ta'miri hakkında söylenmiştir.

Süleyman-şâh Kânûn'un vezîr-i âlî-şânından	سلیمان شاه قانونك وزیر عالیشانندن
Kuyucu nâmıyla ma'rûf-i meşhûr Murad Paşa	قیوجی نامیلہ معروف مشہور مراد پاشا
Livâ-i Tekke'de bâ-emr-i sultânî müsellemlenken	لواء تکه ده با امر سلطانی مسلمکن
Murad etti nukûd sarfiyle bir ma'bed ide inşâ	مراد ایتدی نقود صرفیلہ بر معبد ایدہ انشا

¹⁹ Evliya Çelebi, vr. 60. EK 1.

²⁰ Süleyman Fikri Erten, *Antalya Livası Tarihi*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1340/1338, s.92. (Kitabe hâlen okunur vaziyette yerindedir. EK 2.)

Muvaffak oldu yaptırdı o dem bu câmi-‘i tâ ki	موفق عولدى يپديردى او دم بو جامعى تا كه
Yok idi hiç civarında imâretten eser aslâ	يوق ايدى هيچ جوارنده عمارتدن اثر اصلا
Ezelden “men benâ” sırrına çünkü mazhar olmuştur	ازلدان من بنى سرينه چونكه مظهر اولمشدر
Ânı me’cûr eder elbet Cenâb-ı Hazret-i Mevlâ	آنى مأجور ايدر البت جناب حضرت مولا
Hemân hayrâtını Mevlâ kabulüne karîn kılsun	همان خيراتنى مولا قبولنه قرين قيلسون
Dahî şâd eylesun ruhun makâmın cennet-i a’lâ	دخى شاد ايلسون روحن مقامين جنت اعلا
Ezan cümle güzâr çarh-ı gerdûn ihtilâfından	ازان جمله كذار جرخ كردون اختلافندن
Deli âşık gibi vîrân idi bu ma’bed-i zîbâ	دلى عاشق كى ويران ايدى بو معبد زيبا
Ânınçün hâkim-i belde edup i’mârına gayret	آنچون حاكم بلده ايدوب اعمارينه غيرت
Ki ya’ni Ahmed ü Şâkir Efendi ârif-i dâna	كه يعنى احمد و شاكىر افندى عارف دانا
Ser-â-ser ta’mir ettirdi ki sa’y-i sarf-ı himmetle	سراسر تعمير ايتديردى كه سعى صرف همته
Bu dem ta’mîr ve termîmi olup bir tarz-ı bî hemtâ	بو دم تعمير و ترميمى اولوب بر طرز بى همتا
Kamû nakşını nakkaşî müzeyyen eylemiş gâyet	قمو نقشنى نقاشى مزين ايلمىش غايت
Temâşâsı eder dilde hezâr zevk u safâ peydâ	تماشاسى ايدر دلده هزار ذوق و صفا پيدا
Cemâ’at cem’ olup Hüsni okurlar târihin elbet	جماعت جمع اولوب حسنى اوقورلر تاريخن البت
Kılındı çün yeni ma’mûr bu Câmi-i Murad Paşa	قلندى چون يكي معمور بو جامع مراد پاشا
1320 (1902) ²¹	۱۳۲۰

Muratpaşa Camii’nin 1320/1902 yılındaki tamir kitabesinde de galat-ı meşhur olarak caminin banisinin Kuyucu Murat Paşa olduğu ve camiyi Kanuni Sultan Süleyman’ın emriyle inşa ettirdiği belirtilmektedir. Zaman içerisinde “deli aşık gibi viran” olan camiyi, Ahmed Şakir Efendi baştan başa tamir edip, tezyin ettirmiştir.

Muratpaşa Camii tamir kitabesinin olduğu sayfada, Antalya Yat Limanı’ndaki fevkâni cami olan İskele Camii’nin tamir kitabesinde de adı olan Ahmed Şakir Efendi’nin Teke Sancağı şer’iyye hâkimi olduğu ifade edilmektedir.²² Ahmed Şakir Efendi’nin, Murad Paşa Camii tamir ve İskele Camii’ni tamir ve tefriş etmesinden hayır sahibi bir fazıl kişi olduğu anlaşılmaktadır.

²¹ EK 3.

²² بإهتمام الحاكم الشرع الكرام
احمد الشاكىر جفندى الهمام
و داخله مفروشة بالرحام
من شربها لا يرى الحزن الالهم
لقد هذا المسجد العال المقام

قد بنى هذا المقام المجتبى
اعنى به الفاضل العلامة
و هو الذى على طاق إنشائه
سلسبيل تجرى و من تحته
قل يا حسين تاريخه من أبجد

3. Antalya Murat Paşa Camii'nin Vakfiyesi

Muratpaşa Camii'nin vakfiyesi, caminin inşaatının tamamlanmasından (1570) dört sene sonra Eylül 1574 tarihinde yazılmıştır. Muratpaşa Camii'nin dört tarafında yer alan medrese ve diğer yapıların, ayrıca Antalya dışındaki imarethane ve Antalya'daki iki hanın inşaatlarının tamamlanmasının beklenilmesinin vakıf senedinin gecikmesine sebep olduğu düşünülmektedir.

Süleyman Fikri Erten, Antalya Livası Tarihi'nde Antalya Muratpaşa Camii Vakfiyesi'nin Arapça olan aslını muhtasar bir şekilde Türkçe'ye şöyle tercüme etmiştir:

“Arabiyyü'l-‘ibâre olarak evkâf dâiresinde mahfuz vakıfnâmesini ihtisâren) tercüme ederek ehemmiyetine binâen ber-vech-i zîr derç ediyorum (Terceme).

“Vâkıf merhum Murad Paşa bin Abdi's-Selâm Karaman vilâyetinde emîru'l-ümerâ iken Antalya'da inşâ ettiği câmi-'i şerif ile kasaba hâricinde vâki' imârethâne masrafı ve Antalya kazasında biri “Dizdar Alanı” ve diğeri Çonayır'da (Uzun Koyu ile Yenice Kahvesi arasında ve Uzun Koyu'ya bir saat kadar mesafede şimdi harap bir binadır ki yalnız pınarı kalmıştır) bina ettiği iki han masrafı bir de merhumun “Astidos” (Astidos kelimesi “Aspendos”tan galata olsa gerek. Şu halde “Köprü Suyu” üzerindeki köprü olması iktiza eder bu köprü hakkında *Belkıs Tarihi*'nde malumat verilecektir)²³ nehri üzerinde yaptırdığı köprü'nün tamiri için kezâ Manavgat kazasıyla “Karahisar Tekke” (gördüğüm Fransızca bir diksiyonerin rivayetine göre âtide zikredilecek olan Murtuna'ya “Karahisar Tekke” nâmı veriliyordu) arasında kalan “Astidos” nehri ile Dizdar Alanı mevzi-'i ma'rûfunun ortasından cereyan eden “Düden” nehirlerinin ıslahı masrafı için hâl-i hayatında nukûd ve akarâtından vakıf müeyyed olarak sülûs malını vakfetmiştir ki sülûs malı nukuddan seksen bin dokuz yüz dinar ettiği gibi akarâtı da ber-vech-i zîrdir.

Sülûs malından olmak üzere Antalya'da tahtânî iki ve fevkânî iki han ile bir saf birbirine mulâsık üç hücre ile bir fırın ve mahzen, menzil-i mezkûre muttasıl bütün bostan ki ahır ve eşcâr-ı müsmireyi hâvi ve ortasından akan nehir, bostana muttasıl eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmireyi câmi' bütün bostan, kible tarafından mekâbir-i müslimîne şimâlen Kepez ile tarafeynde tarîk-i 'âm, Dizdar Alan'da kâin eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmireyi hâvi bütün bostan ve yine tarîk-i 'âmiyle Kepez ve nehir ile mahdûd “Kerm”, iki taraftan tarîk-i âm ile mahdûd olan vâkıf merhumun hanına karîb bütün arz, üç taraftan tarîk-i 'âm ve sûfi'l-kirâmın mülki ile mahdûd ve badem eşcarlı olan hâne karîb bütün arz, kible ile şimal tarafında tarîk-i

²³ Süleyman Fikri Erten “Belkıs Tarihi” adlı eserini yazmayı planlamışü lakin muvaffak olamamıştır.

‘âm şarkan Mahmud bin Abdullah’ın mülkü garban Ali el-Hâbik’in mülkü ile mahdûd birli arzında bulunan câmi-‘i meşhûranın bütün menzili, iki taraftan tarîk-i ‘âm ve Mehmed bin Sinan “Boz Irmak” ile mahdûd olan Antalya kazasında “Karadiken” (Korkuteli’ne tâbi Bozova’da Abdi Bey ile Şevket Beyin Çiftliği. Vakıfnâmede zikredilen diğer mevâkiin hâl-i hazırda ne isimle tesmiye edildikleri mâlum olmadığı gibi mevkileri hakkında bir türlü mâlumât edinemedim) karyesinde mevcut iki kıta arzın kâffesi, İstanos kazasına tâbi “Genbe” nâhiye ve karyesinde vâki’ “Sandi Bucağı” ismiyle müsemma bulunan arz-ı meşhûranın bütün mahsulü, Dizdar Alanı ve Umman Evgi ki kible tarafından Çömlekçiler Topraklığı mevzii ile bed’ ederek Koman Giryan Sarayı ile müsemma han ile marûf ve sûku’l-hinta ile Katın Kayası’nda nihayet bulan şarkan Kapı Kaya namıyla marûf cebelden bed’ ile “Karalar” karyesinin yoluna kadar, garben “Torbalı” mezraasıyla “Kara İlyas”dan denize kadar vâkıf-ı müşârun ileyhin “Astidos” nehrinden akıttığı harkın iskâ ettiği “Çeltiklik Altı” mezra’aların bütün nısfı, sekiz bin dokuz yüz dinar altının kâffesi ki nısfı aslına tahkîkan dört bin dört yüz elli dinardır.

Vâkıf merhumun vakıfnâmesinde mezkûr para ve arâzi mahsûlâtının cihet-i sarfı hakkında şöyle kuyûdât mevcuttur:

Meblağ-ı mevkuf muâmele-i şer’iyye ile istirbah edilecektir ki bunun öşrü her sene bilâ ziyade ve lâ noksan emîn, müteverri’ bir mütevellî ve muktedir kâtip ile bir müstakim câbî vasıtasıyla idare olunacaktır. Muamelesi rehn-i kavî ve kefil-i milli ile olacak. Kezâ muâmele her sene tecdîd edilerek her üç sene de bir kemâl-i ihtimam ile sicile yazılacaktır. Müddetin hitâmında gerek esası ve gerek nemâsı mütevellî ve kâtibin mehriyy-i tahtında Dizdar ismiyle marûf Antalya Kalesi’nin muhafızı yanında hıfzedilecektir. Mütevellî gerek aslından ve gerek hâsıl olan parayı ancak huzûr-i hâkimde alabilecek, mütevellî, kâtip ve câbinin teslim ettiği para mukâbilinde medyûnundan bir şey aldığı tahakkuk ederse hâkim vasıtasıyla te’dib olunacaklardır.

Şart-ı vâkıf olarak mütevellî her gün için yirmi, kâtip dört, câbî dört dirhem alacak. Ehlinden olmak şartıyla câmi-‘i şerif hatibi her gün için beş, her gün münâvebeten minarede okumak şartıyla iki müezzinin yevmiyesini üçer, ayrıca her cuma günü için de birer dirhem alırlar. Kezâ cuma günlerinde dört hamele-i Kur’ân her gün için birer dirhem, reîs-i huffâz dahi her gün birer buçuk dirhem alacak. Câmi kapısı açan ve kapayan iki kayyûm ile her gün ba’de’z-zuhur birer cüz-i şerif okuyanlara yevmiye birer dirhem. Düden Nehri’ni ıslah edene yevmiye bir dirhem verilecek.

Kezâ vâkıfın imâretinde bulunan şeyhi için yevmiye iki dirhem. İmâret nakîbine yevmiye bir dirhem. Münâvebe tarîkıyle yemek pişiren iki aşçılara yevmiye ikişer dirhem. Bi-şartı'l-münâvebe iki ekmekçilerle kiler muhâfazacısına yevmiye birer dirhem. Çanak yıkayana yevmiye birer dirhem gümüş. Buğday taşıyana, pirinç ile buğday ayıklayana yevmiye birer dirhem gümüş. İmâret kapıcısına yevmiye bir dirhem gümüş. İmâret suyunu ıslah edene bir dirhem gümüş. Firâsü'l-müsterâha yevmiye bir dirhem gümüş. İmâret yanındaki hanın firâşına yevmiye bir dirhem.

Mesârif-i imârete gelince: Çorba için pirinçten bir kile ile rub' kile, hinta çorbası için de böyledir. Bu, böyle ber-mutad sabah ve akşam devam eder. İmâret matbahı için “dâne” denilen yemek pişirmek üzere bir buçuk kile pirinç, altı okka bal, ikiyüz dirhem yağ, üç dirhem zağferan verilecek, Cuma akşamlarında münâvebeten “ekşi aş” denilen dâne yemeği verilecektir ki buna bir kile ile rub' kile pirinç, siyah kuru üzüm on sekiz okka, beyaz kuru üzüm dört okka, üç okka erik, dört okka kuru incir, üç okka zerdali verileceği gibi Cuma akşamlarında zerde verilecektir. Zerde için 4 okka nişasta, 8 okka bal, 6 dirhem zağferan, 6 okka siyah kuru üzüm, 2 okka erik, 2 okka kuru incir ve bir buçuk okka badem tahsis edilecektir.

Ramazan geceleri için dâne yemeğiyle zerde, diğer gecelerde ekşi aş, zerde, pirinç çorbası, hinta çorbası münâvebeten verilecek. Nısfı sabah ve nısfı akşama mahsus olmak üzere her gün ekmek için dört kile ki pişirildikten sonra her ekmek 90 dirhem ağırlığında olması şarttır.

Çorba, ekmek ve yemekler için yevmiye bir buçuk okka tuz verileceği gibi pirinç çorbası için iki okka un, bir okka soğan ve dâne yemeği için bir okka ekşi verilecek. Pirinç çorbası için 8 okka et ve bir miktar limon, süt bolluğunda miktar-ı kâfi süt verilecek.

Yemeklerin pişirilmesi için yevmiye yedi yük odun tahsis edilecektir.

Aşûre Günü'nde aşûre aşı pişirilecek. Bunun için rub' kile pirinç, bir kile buğday, rub' kile mercimek, yarım kile bakla, rub' kile kara erik, 20 okka armut kurusu, 2 okka badem, yarım kile fasulye, 30 okka pekmez verilecek.

Mihrabın iki tarafında dikilecek iki mumun beheri için 15 okka bal mumu, diğer mumları için 40 okka iç yağ verilecek. Kezâ câmi-'i şerîfın dâhil ve hâriçte her gece yanacak olan 30 kandil için iki okka siriç yağından, Regâib, Berat, Ramazan-ı Şerif, iki bayram geceleri ve her Cuma akşamı için yakılacak olan 80 kandilin her birisine yirmişer dirhem siriç yağı verilecek.

Ramazan-ı şerifin her gecesi için minarede yirmi kandil yanacak ve bunlar için de yevmiye iki okka siriç yağı verilecek. Bunları yakana elli dirhem gümüş para verilecektir.

Mütevelli, kâtip, câbi, hademe-i imâret, Düden hâdimleri müstesna olduğu halde ahâlinin yaylağa çıktıklarında sâir erbâb-ı cihâtın vazifelerini îfa etmedikleri için ücretleri verilmeyeceği şart-ı vâkıftandır. Lede'l-hâce Tophane ve hana misafir olanlara dâne ve zerde ve ekşi aş et'ımeden verilir. Bunlar için 12 sefere tayin edilmiştir ki her sefereye beş nefer otutturulacak.

Bu seferelerin her birisine dâne için 250 dirhem pirinç, 66 dirhem yağ, 25 dirhem ekşi bir dirhem kara biber, zerde için 83 dirhem pirinç, 200 dirhem bal ile rub' dirhem zağferan, 80 dirhem yağ, ekşi aş için de 83 dirhem pirinç, 25 dirhem siyah erik, 50 dirhem sarı kuru üzüm, 125 dirhem kara kuru üzüm, rub' dirhem kuru nane, bu takdirde her sefere için 316 dirhem pirinç, 742 direm yağ, 100 dirhem bal isabet eder.

Bundan başka her sefere için beş yufka ekmek, 70 dirhem pişmiş et ve bir mum verilecektir. Bu birinci günü içindir. İkinci ve üçüncü günleri için de sabahleyin birer yufka ile pirinç çorbası, 70 dirhem pişmiş et, akşamlar için buğday çorbası ile dâne denilen yemekle beraber beş yufka ile pişmiş et verilecektir.

Şart-ı vâkıfa göre misafir hanesine gelen misafirin men olunmayacak ve üç günden fazla ikamet ettirilmeyecektir. Pişirilen yemeklerden nâzır, mütevelli, hatib, huffâz, kârî eczâdan mâ'ada bütün hudemâ yer ve artan yemekler imâret şeyhinin tensibiyle fukaraya dağıtılacak.

Yine şart-ı vâkıfa göre burada olan ekyâl ve okkalardan maksat İstanbul kile ve okkalar olup Antalya kile ve okkaları değildir. Vâkıf merhum diyor ki: Lâ yezâdü'l-vezâifü min ta'yîni'l-vâkıfî ve lâ yunkasu ve lâ yemüddeti'l-cihâtü fe-men zâde ev enkasa ev ehaddet fallâhu müâhızühü ve mutâlibuhu bi-zulmihi fî dâri'l-karâri yevme lâ yenfe'u'z-zâlimîne ma'ziretühüm ve lehümü'l-la'netü ve lehüm sûtü'd-dâr.²⁴

Vâkıf merhumun hâl-i hayatında dokuz yüz yetmiş iki senesinin Muharrem'inde dokuz bin dirhem gümüş vakfetmiştir. Bu meblağı mülkünden bi'l-ihrac mütevelli Kethüdâ Mehmed bin Ali'ye teslim etmiştir. Mütevelli rubhundan olmak üzere maaş-i seneviyesi 350 dirhem,

²⁴ Vakfedenin tayin ettiği vazifeler ziyade olmaz ve noksanlaşmaz ve başka yönleri içine almaz, kim ziyadeleştirir veya noksanlaştırır veya sınırlarsa Allah onu sorumlu tutar, zulmü ile onu ahirette, zalimlerin mazeretlerinin fayda vermediği günde muhakeme eder, onların üzerine lanet olsun ve onlara ne kötü bir yer vardır. (Tercüme tarafımızdan yapılmıştır.)

İstanos'da vâki Cami-'i Kebîr önünde vâkıf-i merhumun yaptırdığı şadırvanın tamiri için 350 dirhem fazla parası bu su yolunun tamiri içindir. Kezâ 973 senesinin Cemaziyelâhîr'inde Kur'ân'dan iki cüz kıraati için ve yemek pişirmek için 300 dirhem gümüş vakf-ı merkûma nezâret hasebiye ile Kur'ân'dan bir cüz Mevlânâ Veli Halife ibni Torak ve diğer cüzü Mevlana Musa Halife ibni Mustafa'nın ber-hayat bulundukları evlerinde kıraatını ve hâsıl olan ecir ve mesûbatı Kethüdâ ile kendisine 330 dirhem vazife-i mu'ayyene sahibi Ali Kethüdâ'nın ruhuna ihdâ edilecek. Vefatlarına cüz'eyn-i mezkûreyi sabah namazından sonra vâkıf-ı merhumun câmi-'i şerifinde okumak şartıyla Antalya hâkiminin reyine müfavvızdır.

Evkâf-ı merhumun nezâreti ber-hayat bulundukça Mevlânâ Hârûn Bey'e ait olduğu şart-ı vâkıftandır. Kendisine 20 dirhem verilecek ve vefatından sonra meblağ-ı mezkûr vakfın rakabesine sarf olunacak. Tevliyyet, kitâbet, cibâbet ve sâir cihât aslah utekâsına ve ba'de istihkâk hizmetlerine göre neslen ba'de neslin tevcîhi ve inkıraz ederlerse Antalya hâkiminin şer'an reyine mufevvız olduğu şart-ı vâkıftandır.

Vakıfnâme Cemaziyelûlâ evâhîrinde ve 982 senesinde yazılmıştır. Nihayetinde âtideki şuhûd gösterilmektedir:

Hüdâverdi Kethüdâ bin Abdullah, Veli Ağa bin Abdullah, Ömer Çelebi ibni Ali Çelebi kâtibü'd-defter, Mehmed Kethüdâ ibni Ali ez-Za'im, Nebi Çelebi ibni Sinan Bey kâtib-i defter, Kisvân ibni Abdullah, Piyâle Ağa ibni Abdullah ez-Za'im, Cağfer Ağa ibni Abdullah ez-Za'im, Rıdvan Ağa ibni Abdullah ez-Za'im, Receb Ağa Cârullah ez-Za'im, Hasan Kethüdâ ibni Abdullah ez-Za'im, el-Mütevellî Ali vakf-i Mahmud Ağa eş-şehîr bi-kapı ağası, Piyâle bin Abdullah, Şarkî Subaşı ibni'z-Za'im, Hasan Ağa bin Abdullah reîsü't-tabbâhîn, Gazanfer ibni Abdaullah es-Selâmî.”

Vakıf senedini muhtasaran tercüme ettikten sonra devamında Erten şu değerlendirmede bulunmaktadır:

“Vakıfnâmede görüldüğü üzere gerek câmi ve gerek imâret için her şey etraflıca düşünülmüş ve tablo da mâhirâne bir sûrette tertip edilmiştir. Böyle olmakla beraber hâl-i hazırda evâmir-i vâkıftan hemen hiçbirine riâyet edilmiyor. İstanos'daki şadırvandan, Antalya'daki muntazam imârethaneden bir eser kalmadığı gibi mevkilerini tayin edebilecek bir şahsa tesadüf

edilemediğine bakılırsa bunlar çoktan mahv ü munkariz olduğuna hükmetmek lazım gelir ki bu hal ne kadar şâyân-ı teessüftür.”²⁵

Muratpaşa Camii’nin vakfiye senedine “Vâkıf merhum Murad Paşa bin Abdüsselam Karaman Vilayeti’nde emîru’l-ümerâ iken” ifadeleri ile başlanılmaktadır. Murad Paşa Erzurum Vilayeti’nde emîru’l-ümerâ/beylerbeyi iken 3 Ramazan 981/27 Aralık 1573 tarihinde Karaman Beylerbeyliği’ne tayin edilmiş ve Karaman’a yola çıktığında yolculuk esnasında vefat etmiştir. Yani Muratpaşa Camii vakfiye senedi yazıldığı zaman, Murat Paşa merhumdur ve en son görev yeri Karaman Vilayeti’dir.

Cemaziyelevvel evâhiri 982/Eylül 1574 tarihinde detaylı bir şekilde kaleme alınan vakıf senedinin şahitleri arasında önemli görevlerde yer alan kethüdalar, ağalar, kâtipler, üst rütbeli askerler ve şehrin ileri gelenleri yer almaktadır. Şahit listesinin en başında ise Karaman Beylerbeyi Murat Paşa’nın kethüdası Hüdaverdi bin Abdullah bulunmaktadır. Mühimme defterlerinde Hüdâverdi’nin, Karaman Beylerbeyi Kethüdası olduğu belirtilmektedir.²⁶ Kethüda Hüdaverdi, Murat Paşa’nın vasiyeti üzerine Antalya’daki vakıf işlerinin tamamlanmasıyla ve vakıf senedinin düzenlenmesiyle ilgilenmiştir.

Antalya Muratpaşa Camii’nin banisi ve vakfedeni hakkında kesin bilgi sahibi olmamızı sağlayan belge ise Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi’nde yer alan bir belgedir. Muratpaşa Camii’nin yapımından on altı yıl sonrasına ait olan ve 17 Cemaziyelevvel 994/5 Haziran 1586 tarihli bu belgede, Karaman Beylerbeyi iken vefat eden Murat Paşa’nın ismi ve ünvanı zikredilirken, Antalya’da vakfettiği cami ve imarette yer almaktadır. İlk defa yayınladığımız söz konusu belgenin transkripsiyonu şöyledir:

Mütevelli getürsün bâ hatt-ı hümayun fî 17 Cemâziyelevvel 994 (5 Haziran 1586)

Kâtip Hamza Çelebi’ye verildi fî târîhi’l-mezbûr

Antalya kadısına hüküm ki sūdde-i sa’âdetime arzuhal sunulup mukaddema Karaman Beylerbeğisi iken fevt olan Murad Bey’in nefsi-i Antalya’da vâki’ olan câmi-‘i (ve) şerif ve imâretinin mütevellisi olan Hüseyin mukaddema on yıldan mütecâviz mütevelli olup bir sene muhasebesin göndermeyip asıl maldan kaç yüz bin akçe ekl ü bel’ etmekle ve imareti kapatıp vakfa külli zararı olduğu îlâm olunmağın mezbûrun muhasebesi görülüp teftiş olunmak için sūdde-i saadetimde cem’iyetleri lazım olmağın buyurdum ki varduk da mezbûru getürüp dahi

²⁵ Süleyman Fikri Erten, s. 96-99.

²⁶ MHM.d 7, hk. 1161; MHM.d 7, hk. 1206.

vakf-ı mezbûrun îrâd ve masraf defterlerini getürdüp alup derkile edup mühürleyüp dahî mezkûru südde-i sa'âdetime gönderesin ki vakf-ı mezbûrun muhasebesi görölüp icrâ-yı hak oluna.²⁷

Muratpaşa vakıflarının mütevellisi olan Hüseyin hakkında vakıf mallarını zimmetine geçirmekten dolayı daha önce incelemeler ve soruşturmalar yapılmıştır.²⁸

Sonuç

Osmanlı Devleti üst düzey devlet adamı olan Murat Paşa'nın ne kadar basiret ve firaset sahibi olduğunu göstermesi açısından, Evliya Çelebi'nin Muratpaşa Camii'nin inşasından yüz sene sonra Antalya'yı ziyaretinde “büyük şehir camisi iken taşrada, varoшта kalmış garip bir cami” ifadelerini kullandığı Muratpaşa Camii ve külliyesini, etrafında hiçbir yapının olmadığı bir yerde, şehir dışında yaptırması, şehir planlaması ve Antalya'nın Kaleiçi'nden ibaret kalmayacağı günleri görmesi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca şehir dışına, geniş avlusu ve yeşil bahçesi ile caminin dört bir tarafına medreseleri, eğitim ve öğretim kurumlarını inşa ettirmesinin, günümüz modern eğitim öğretim kurumlarının yer planlaması ile ne kadar benzerlik gösterdiği âşikârdır.

Murat Paşa'nın vakfiye senedinde yer alan yapılardan günümüze Murat Paşa Camii'nden başkası maalesef ulaşmamıştır. Muratpaşa Camii'nin dört tarafında yer alan medreseler yıkılmış, imarethane ve hanlar yok olmuş, vakıf arazilerinin tamamına ait kısmı satılmış ve bu araziler şahıs tapuları hâline getirilmiştir.

Türkler arasında Murat adı erkek çocuklara çokça verilen bir isimdir ve Murat ismiyle Osmanlı Devleti'nde üst düzey görev yapmış bey ve paşaların sayısı çok fazladır. Muratpaşa Camii'nin inşası dönemlerinde, birçok vilayette ve sancakta Murat adında beylerbeyleri, sancak beyleri ve muhafızlar bulunmaktadır. Belge ve arşivlere dayalı dikkatli bir araştırma ve inceleme yapılmadıkça, aynı dönemde görev yapmış Murat ismindeki devlet adamlarının hayat hikayelerinin ve aldığı görevlerin karıştırılması ve birbirlerine izafe edilmesi ise kaçınılmazdır.

Evliya Çelebi'nin 1671-72 yıllarında Antalya'yı ziyaret edip, Muratpaşa Camii'yi inceledikten sonra kitabesini kaleme alıp hataen camiye “celâli fâtihi Kuyucu Murad Paşa”ya izafe etmesi, ifadesinden de anlaşılacağı üzere Kuyucu Murat Paşa'nın Osmanlı Devleti için çok önemli olan celali isyanlarını bastırmasıyla öne çıkması ve bu şöhreti ile yaygınlığıdır. Ayrıca Kuyucu

²⁷ MHM.d 60, hk. 543.

²⁸ MHM.d 33, hk. 36; MHM.d 34, hk. 28; MHM.d.35, hk. 126.

Murat Paşa'nın iki defa Karaman Beylerbeyliği görevinde bulunması Evliya Çelebi'nin bu hatasını görmesini engellemiştir.

Bazı araştırmacıların Muratpaşa vakıf senedini vakfın kurucusu Murat Paşa tarafından kethüdası Abdullah oğlu Mahmut'a vasiyet ettiğini ve bunun üzerine Kethüda Abdullah oğlu Mahmut'un düzenlediğini belirtmeleri hatalıdır. Murat Paşa'nın kethüdası Abdullah oğlu Mahmut değil, Hüdaverdi bin Abdullah'tır ve vakıf senedinin şahitleri arasında ilk sıradadır.

Antalya Muratpaşa Camii'nin banisinin ve vakfedeninin belgeler ışığında Karaman Beylerbeyi Murat Paşa yani Murad bin Abdüsselam olduğunun kesin bir şekilde tespit edilmesi ile yüzyıllar boyunca resmi ve gayr-i resmi belgelerde yapılan ve galat-ı meşhur haline gelen hata düzeltilmiştir. Günümüz tarihi itibarıyla başta Antalya Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün ve konu ile ilgili diğer birim ve yetkililerin caminin ismini "Karaman Beylerbeyi Murat Paşa Camii 978/1570" olarak tashih etmeleri gerekmektedir.

Kaynakça

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Mühimme Defterleri (MHM.d.): 5, 6, 7, 12, 19, 25, 33, 34, 35, 60

Kamil Kepeci Defterleri (KK.d.): 220, 229

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d.): 563.

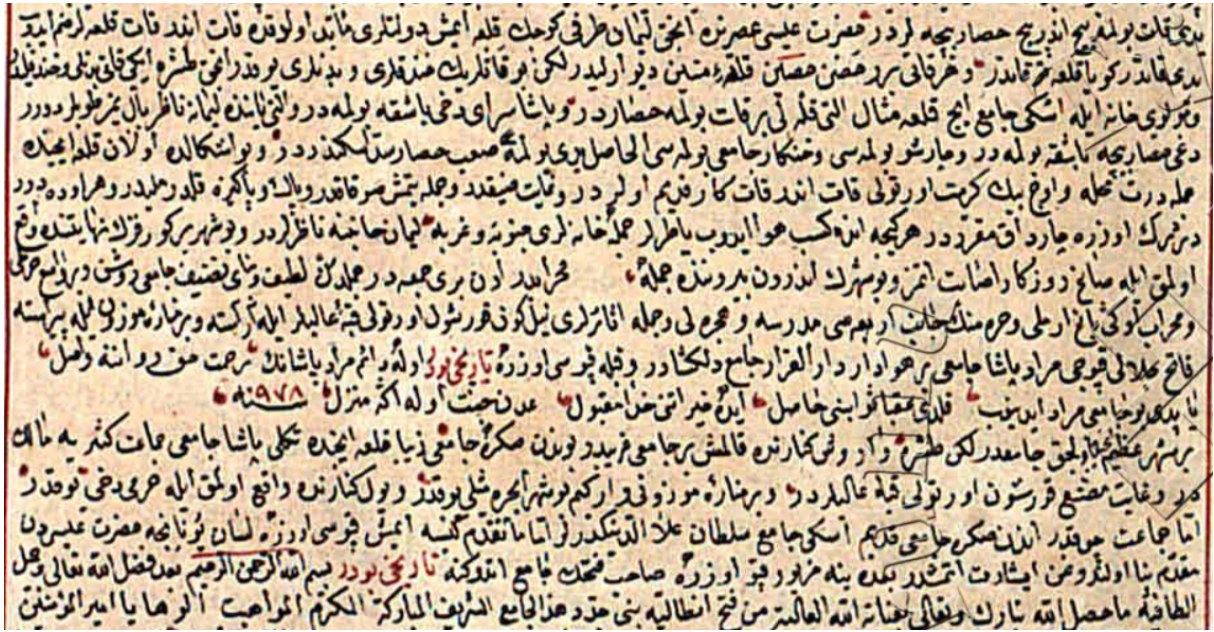
Rûzname: 17

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 1585 Nolu Defter, s. 4.

Erten, Süleyman Fikri, *Antalya Livası Tarihi*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1340/1338.

Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Süleymaniye Ktp, Pertev Paşa, 462/319100.

EK 1

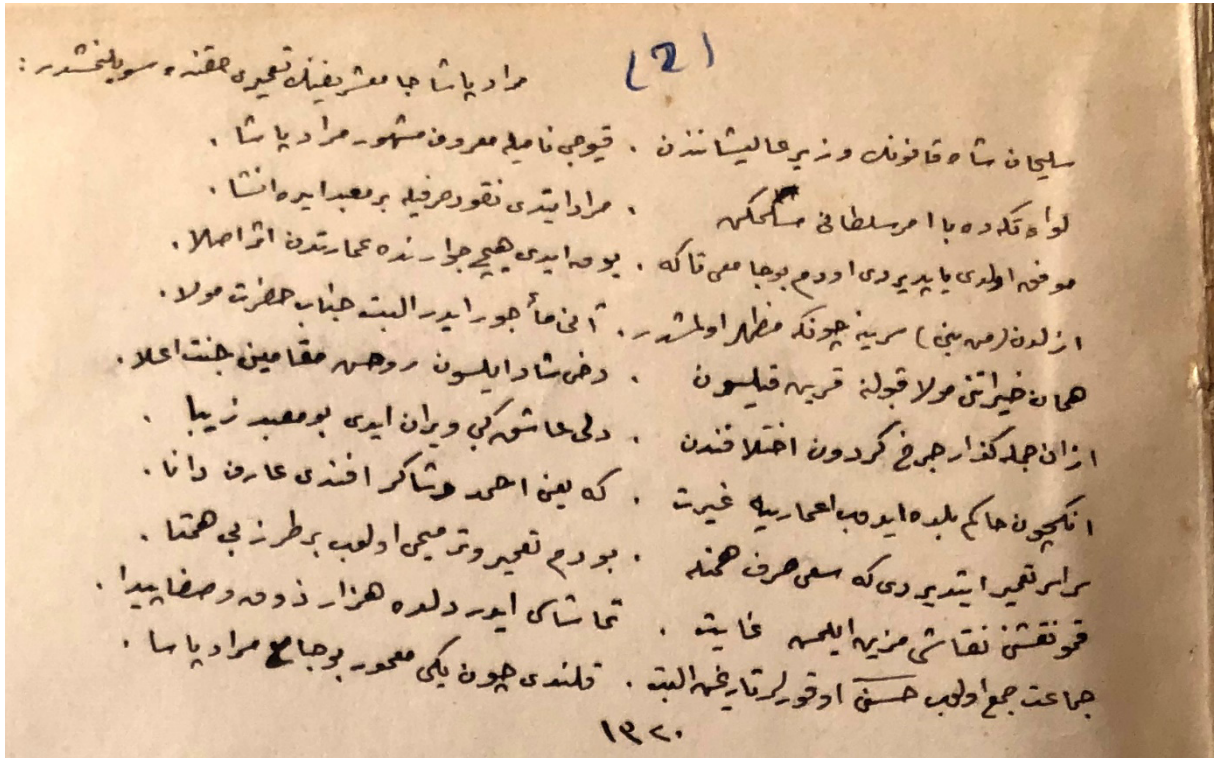
Evliyâ Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde Antalya Muratpaşa Camii (Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, 462/319100, vr. 60.)

EK 2

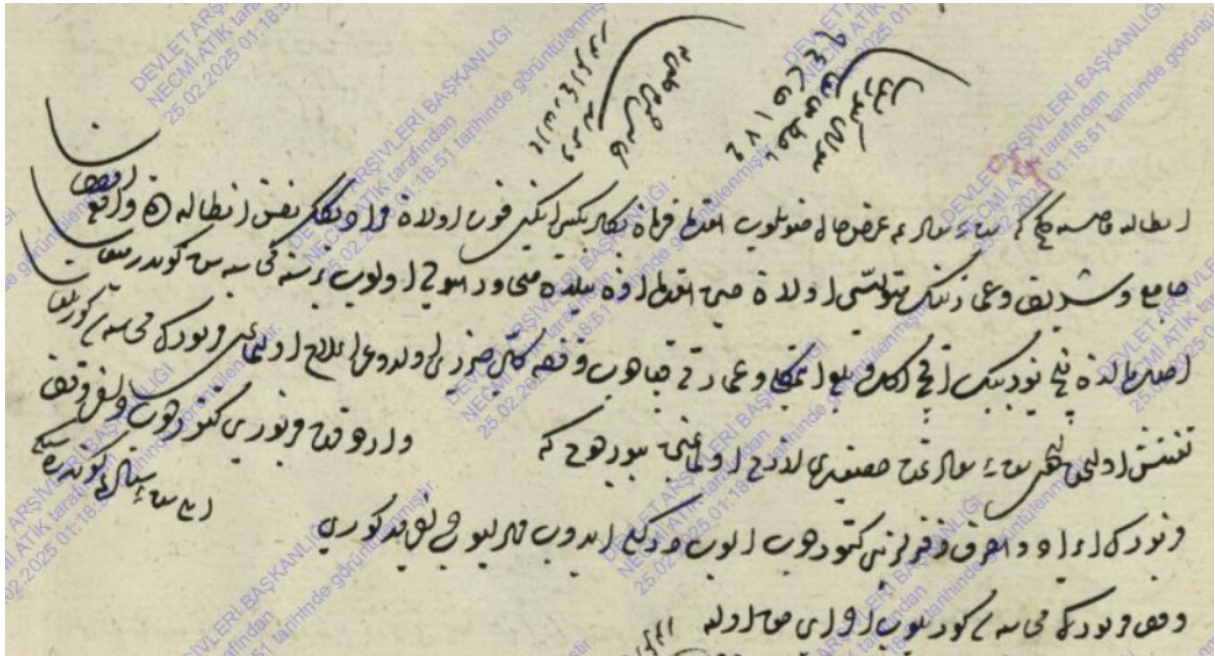
Antalya Muratpaşa Camii'nin giriş kapısı üzerinde yer alan inşâ kitabesi.

EK 3

Antalya Muratpaşa Camii'nin 1320/1902 tarihli tamir kitabesi.

EK 4

Antalya kadısına hüküm: Karaman Beylerbeyisi iken ölen Murad Bey'in Antalya'daki camii ve imareti mütevellisinin geçen senelere ait muhasebesi hakkında.(MHM.d., 60, hk. 543.)